

KHẢ NĂNG CHỚP THỜI CƠ KHỞI NGHĨA GIÀNH CHÍNH QUYỀN TẠI CÁC TỈNH VEN BIỂN NAM TRUNG BỘ

TS NGÔ VĂN MINH*

Sau ngày 9-3-1945, phong trào cách mạng các tỉnh ven biển miền Nam Trung Bộ mới được khôi phục. Đến tháng 5, tháng 6, các đảng bộ lần lượt nhận được Chỉ thị Nhật, Pháp bắn nhau và hành động của chúng ta của Ban thường vụ Trung ương Đảng, đã tích cực, chủ động gây dựng tổ chức đảng, tổ chức quần chúng, theo dõi diễn biến chiến tranh thế giới thứ II để đón bắt thời cơ.

Từ cuối tháng 6-1945, Tỉnh ủy Quảng Ngãi đã có kế hoạch khởi nghĩa. Trên báo *Chân Độc lập* của Việt Minh Quảng Ngãi, Đảng bộ tỉnh nhận định: phát xít Nhật đang suy yếu, thời cơ khởi nghĩa giành chính quyền đã đến, nhiệm vụ cấp bách trước mắt là phải "đem hết sức chiến đấu để tiêu diệt phát xít Nhật và bọn Việt gian thân Nhật, giành quyền độc lập cho Tổ quốc".

Căn cứ vào chủ trương của Trung ương, Tỉnh ủy Quảng Ngãi thành lập ban soạn thảo kế hoạch khởi nghĩa cho địa phương. Bản dự thảo nhận định quân Đồng minh Anh, Mỹ đều mượn cớ vào Đông Dương đánh Nhật là để xâm chiếm Việt Nam, tiếp tay cho bọn phản động chống lại cách mạng Việt Nam. Do đó, bất kỳ trong tình huống nào cũng phải khởi nghĩa giành lấy chính quyền trước khi quân Đồng minh đến và trong khi giao thiệp với quân Đồng minh phải tuyệt đối giữ

vững độc lập về chính trị và quân sự. Khi giải thích cho các đảng viên, đồng chí Nguyễn Chánh, Tỉnh ủy viên tỉnh Quảng Ngãi, trong ban soạn thảo kế hoạch khởi nghĩa nêu rõ: "Chúng ta đều biết rằng các ngài Đồng minh đó có cả kẻ thù... Chính Đờ Gôn ngày 24-3-1945 đã công khai tuyên bố rằng Pháp sẽ chiếm lại Đông Dương sau khi Nhật đầu hàng. Do đó, chúng ta không thể chậm trễ, phải căn cứ vào tinh thần Nghị quyết Trung ương lần thứ 8 tháng 5-1941 và Chỉ thị 12-3-1945 của Thường vụ Trung ương mà phát động toàn dân Tổng khởi nghĩa giành chính quyền từ tay giặc Nhật, bóp chết từ trong trứng bọn phản cách mạng, ta làm chủ đất nước ta, trước khi các ngài Đồng minh đến, nghĩa là ta phải ở vị trí chủ nhà đương hoàng mà tiếp những ông khách không mời mà đến ấy"¹.

Phương pháp giành chính quyền là phát động quần chúng vũ trang khởi nghĩa, cùng với lực lượng quân sự sẵn có và binh lính cứu quốc đập tan chính quyền bù nhìn, uy hiếp quân Nhật, tước vũ khí bắt chúng đầu hàng. Phải cử người đi bắt liên lạc trực tiếp với Trung ương và quan hệ chặt chẽ với các tỉnh bạn; đề xuất mở hội nghị liên tỉnh để bàn kế hoạch phối hợp hành động và bầu ban thường trực lãnh đạo cuộc khởi nghĩa chung². Tỉnh ủy nêu điều kiện: Nếu quân Đồng minh đổ bộ lên tỉnh Quảng Ngãi, Quy Nhơn, Đà Nẵng hoặc Nhật đầu hàng thì khởi nghĩa cướp chính quyền, bao

* Học viện Chính trị khu vực III

vây Nhật. Có nhiều tỉnh bạo động thì Quảng Ngãi cũng bạo động khởi nghĩa. Trong khi chưa đủ những điều kiện nói trên thì phát động du kích chiến tranh, cướp các đồn thương du và vũ chuẩn bị võ trang tranh đấu để chờ lệnh Tổng khởi nghĩa của Đảng và Tổng bộ Việt Minh³.

Theo gợi ý của Tỉnh ủy Quảng Ngãi, đầu tháng 7-1945, đại biểu 9 tỉnh khu vực Trung Bộ gồm Quảng Bình, Thừa Thiên, Quảng Nam, Quảng Ngãi, Bình Định, Khánh Hoà, Ninh Thuận, Bình Thuận, Lâm Viên họp hội nghị liên tỉnh tại thôn Vĩnh Lộc, xã Tịnh Bình, huyện Sơn Tịnh, tỉnh Quảng Ngãi. Bản dự thảo kế hoạch khởi nghĩa của Quảng Ngãi được các đại biểu nghiên cứu và nhất trí thành phương án chung cho tất cả các tỉnh trong khu vực. Đồng chí Tố Hữu - một trong ba người có trách nhiệm vận động khôi phục lại Xứ uỷ Trung Kỳ, trên đường vào các tỉnh miền Trung tìm chọn đại biểu đi dự Đại hội quốc dân, được Tỉnh ủy Quảng Nam cử vào dự với tư cách phái viên của Tổng bộ Việt Minh. Do còn thiếu đại biểu một số tỉnh quan trọng nên vấn đề thành lập Xứ uỷ Trung Kỳ chưa đặt ra. Hội nghị thống nhất thành lập một ban liên lạc chung, cử đồng chí Trương Quang Giao, Bí thư Tỉnh ủy Quảng Ngãi chịu trách nhiệm thường trực và cử các đồng chí Nguyễn Chí Thanh, Trần Quý Hai đi dự Đại hội quốc dân tại Tân Trào.

Phong trào Việt Minh tại các tỉnh phát triển mạnh sau khi đội du kích Ba Tơ về trung châu, đồng bằng đánh Nhật, mở rộng căn cứ ở Mộ Đức và Sơn Tịnh. Tinh thần chung của các đảng bộ là gấp rút xây dựng thực lực cách mạng về mọi mặt, xây dựng cơ sở Việt Minh trong các cơ quan đầu tỉnh của Nhật, nắm bắt diễn biến của chiến tranh thế giới để khởi bị động khi thời cơ đến.

Tỉnh ủy Quảng Ngãi nhận được tin Nhật đầu hàng Đồng minh vào ngày 14-8. Cơ quan Tỉnh ủy có 3 đồng chí: Trương Quang Giao, Nguyễn Đôn, Nguyễn Chánh, quyết định họp, ra lệnh khởi nghĩa giành chính quyền trong toàn tỉnh. Ban quân sự thành lập, họp bàn cụ thể

vấn đề tấn công quân sự trong lúc khởi nghĩa. Lệnh khởi nghĩa của Tỉnh phát đi vào buổi trưa, đến một vài địa phương gần cơ quan Thường trực Tỉnh uỷ thì lập tức tiếng trống, mõ khởi nghĩa của quần chúng cách mạng nổi lên ở các làng của hai huyện Mộ Đức và Đức Phổ. Hai huyện này đã khởi nghĩa thắng lợi trong ngày 14-8. Ngày 15-8 khởi nghĩa thắng lợi ở các huyện còn lại. Ngày 16-8 lực lượng khởi nghĩa đã chiếm được dinh Tỉnh trưởng ở thị xã Quảng Ngãi.

Qua cơ sở Việt Minh cài cắm trong Ban trị sự quốc gia do Nhật lập ra, từ ngày 11-8 Tỉnh uỷ Khánh Hoà đã được tin phát xít Nhật đầu hàng Đồng minh⁴. Tỉnh uỷ Khánh Hoà cử đồng chí Trần Chí Hiến ra liên lạc với các tỉnh miền Trung, mặt khác tổ chức họp quyết định khởi nghĩa tại Vạn Ninh thăm dò phản ứng của quân Nhật. Ngày 16-8, cuộc khởi nghĩa giành thắng lợi. Rút kinh nghiệm về đối sách với quân Nhật, Tỉnh uỷ Khánh Hoà mạnh dạn tiến hành khởi nghĩa ở tỉnh lỵ vào ngày 19-8.

Ngày 14-8, Tỉnh ủy Quảng Nam họp bàn kế hoạch xúc tiến các hoạt động chuẩn bị đón thời cơ. Khi nhận được tin Nhật đầu hàng Đồng minh do cơ sở ta cài trong Sở hiến binh Nhật ở Đà Nẵng báo, Tỉnh ủy Quảng Nam quyết định không chờ đợi các nơi và lệnh của Trung ương, thành lập ngay Ủy ban khởi nghĩa. Kế hoạch khởi nghĩa của Tỉnh uỷ là phát động quần chúng tổng biểu tình trong những ngày từ 18 đến 20 để tập dượt, thị uy; ngày 21-8 sẽ đồng loạt khởi nghĩa. Nhưng do theo dõi diễn biến tình hình tại thị xã Hội An thấy quân Nhật đã rút ra Đà Nẵng, chính quyền bù nhìn dao động mạnh, Tỉnh uỷ liền quyết định huy động quần chúng khởi nghĩa giành chính quyền trong ngày 18-8. Chỉ trong ngày này, lực lượng khởi nghĩa đã giành thắng lợi ở thị xã và 5 phủ, huyện trong tỉnh. Hai huyện còn lại khởi nghĩa thắng lợi vào các ngày 19 và 22. Thành phố Đà Nẵng là nơi có đông quân Nhật, nên khởi nghĩa diễn ra thận trọng và giành thắng lợi vào ngày 26-8.

Tin Nhật đầu hàng đến Ninh Thuận ngày 16-8, do một cán bộ Việt Minh từ Nha Trang về báo. Đồng chí Bí thư Tỉnh uỷ ra Quảng Ngãi chưa về kịp. Các đồng chí Tỉnh uỷ và Ủy ban Việt Minh tỉnh cấp tốc nhóm họp trong ngày 17-8 quyết định đưa quần chúng ra biểu tình thị uy, phá lễ mít tinh của tổ chức thanh niên tiến tuyến. Được tin Nha Trang khởi nghĩa đã thành công (19-8), Tỉnh uỷ Ninh Thuận lập tức chuyển cuộc biểu tình của quần chúng thành cuộc tuần hành thị uy vô trang giành chính quyền tại tỉnh lỵ ngày 21-8.

Bình Định nhận được tin Nhật đầu hàng Đồng minh vào ngày 13-8. Ủy ban Việt Minh do đồng chí Võ Xuân lãnh đạo tổ chức biểu tình tuần hành thị uy nhưng đến ngày 23-8 mới huy động quần chúng khởi nghĩa thắng lợi tại Quy Nhơn. Ủy ban vận động cứu quốc Bình Định lại ra "Chỉ thị sắt" cho các ủy ban vận động cứu quốc các huyện phải thận trọng, chờ lệnh của Trung ương, chờ cử cán bộ đi Quảng Ngãi hỏi tình hình và cách tiến hành khởi nghĩa⁵. Ngày 30-8, Ủy ban Việt Minh tỉnh mới quyết định khởi nghĩa vào ngày 3-9-1945, sự chậm trễ đã dẫn đến sự thụ động của các ủy ban vận động cứu quốc huyện.

Từ ngày 14-8 các cuộc biểu tình đông người được tổ chức tại Phú Yên, nhưng không biết các tỉnh bạn đã khởi nghĩa. Ngày 20-8 nhận được tin Nhật đầu hàng Đồng minh, Tỉnh uỷ Phú Yên cấp tốc họp Ủy ban Việt Minh, một mặt huy động quần chúng tiếp tục biểu tình thị uy, mặt khác cử người đi Quảng Ngãi tìm gặp Ban liên lạc của Xứ. Chờ lệnh khởi nghĩa của Trung ương và chờ chủ trương của Ban liên lạc Xứ, nên mặc dầu chính quyền Nam triều tại địa phương đã rệu rã, quần Nhật không phản ứng các cuộc biểu tình tại tỉnh lỵ, phải đến ngày 23-8, khi biết được tin các tỉnh bạn đã khởi nghĩa, Tỉnh uỷ mới lập Ủy ban khởi nghĩa và tổ chức khởi nghĩa thắng lợi tại tỉnh lỵ Sông Cầu ngày 24-8. Đến ngày 28-8, huyện Sơn Hoà là huyện cuối cùng của tỉnh khởi nghĩa thắng lợi.

Tỉnh uỷ Bình Thuận nhận được tin Nhật đầu hàng Đồng minh vào ngày 16-8. Đêm 17-8, Ủy ban Việt Minh tỉnh tổ chức một cuộc phát động quần chúng tại thị xã, rút kinh nghiệm về đối sách với quân Nhật và

quyết định chuyển từ chủ trương tổ chức tuần hành thị uy sang cử đại biểu Việt Minh đến vận động tình trường giao chính quyền cho cách mạng. Việc tiếp quản các cơ quan đầu tỉnh diễn ra vào ngày 24-8. Ngày 25-8, Ủy ban vận động Việt Minh tỉnh huy động quần chúng thị xã Phan Thiết mít tinh chào mừng chính quyền cách mạng.

Như vậy, đảng bộ các tỉnh ven biển Nam Trung bộ đã lãnh đạo nhân dân chớp thời cơ khởi nghĩa có nhiều điểm khác nhau, nhưng đều khởi nghĩa giành chính quyền khi chưa nhận được lệnh Tổng khởi nghĩa của Trung ương. Tuy nhiên, do nắm được tin phát xít Nhật đầu hàng (như các tỉnh Khánh Hòa, Quảng Ngãi, Quảng Nam), hoặc nắm được tin tỉnh bạn đã khởi nghĩa thắng lợi (như Phú Yên, Ninh Thuận, Bình Thuận), quân triệt chủ trương của Thường vụ Trung ương Đảng nêu ra trước đó, nên Tổng khởi nghĩa ở các tỉnh nói trên vẫn đáp ứng được yêu cầu giành chính quyền. Thực tế đó chứng tỏ "Làm cách mạng phải biết dựa vào thời cơ và phải nhìn phong trào mọi nơi mọi chốn mới chắc thắng"⁶, như Trung ương Đảng và lãnh tụ Hồ Chí Minh đã từng nhắc nhở cán bộ và đảng viên.

1. Bộ tư lệnh Quân khu 5: Nguyễn Chánh - Con đường và sự nghiệp, NXB QĐND, H, 1997, tr. 171-172

2. Theo Lịch sử Đảng bộ tỉnh Quảng Ngãi (1929-1945), BNCLSD tỉnh Nghĩa Bình xuất bản 1985, tr. 182-185

3. Về các điều kiện khởi nghĩa trên, chúng tôi căn cứ vào tài liệu Kiểm thảo bốn giai đoạn vận động cách mạng của Đảng bộ Quảng Ngãi, lưu tại Trung tâm lưu trữ quốc gia III, HS 459

4. Từ ngày 10-8-1945, theo lệnh của Nhật Hoàng, Bộ trưởng Ngoại giao Toyo thông qua đại diện làm thời Thụy Sĩ nhắn tin cho "Tứ cường" Anh, Mỹ, Trung Quốc, Liên Xô sẵn sàng chấp nhận có điều kiện bản tuyên bố Potsdam. Đài San Francisco nhận đó phát tin luôn là Nhật Bản xin hàng

5. Trong Cách mạng tháng Tám 1945 ở Bình Định có hai tổ chức Việt Minh là Ủy ban Việt Minh do đồng chí Võ Xuân lãnh đạo và Ủy ban vận động cứu quốc Tỉnh uỷ Bình Định

6. Hồ Chí Minh Biên niên tiểu sử, CTQG, H, 1994, T.2, tr.210.